TOM V
KRAKÓW 2004

NOTAE NUMISMATICAE
ZAPISKI NUMIZMATYCZNE

BOGUMIŁA HACZEWSKA
Kraków
BORYS PASZKIEWICZ
Lublin

SKARB Z XII-XIII WIEKU Z KRAKOWA - DRUGIE ZBLIŻENIE (NIEZNANE BRAKTEATY POLSKIE)

W III/IV tomie *Notae Numismaticae - Zapiski Numizmatyczne* została opisana grupa brakteatów należąca do 16 typów do tej pory nie notowanych w literaturze[1]. Po tej publikacji zaczęły się pojawiać w Warszawskim Centrum Numizmatycznym kolejne egzemplarze tych typów, a także następne nienotowane dotąd emisje, tworzące jednak razem dość spójną grupę. Wraz z nimi oferowano inne monety, często równie interesujące i pochodzące z tego samego źródła[2]. W lutym 2000 r. były to monety opisane w *Notae Numismaticae - Zapiski Numizmatyczne*, a także brakteaty obce i śląskie, oferowane na tej i następnie na każdej kolejnej aukcji. Okazało się też, że do tego samego zespołu należały polskie monety oferowane wcześniej, bo już w listopadzie 1999 r. Można więc wnioskować, że wszystkie

[1] B. HACZEWSKA, „Nieznane brakteaty polskie z XIII wieku - informacja wstępna", *Notae Numismaticae – Zapiski Numizmatyczne*, t. III/IV, 1999, s. 393-398.

[2] Warszawskie Centrum Numizmatyczne (dalej WCN), Aukcje Nr 19 do 25.

te monety pochodzą ze skarbu, zapewne większego niż część ujawniona dotychczas, i zapewne znalezionego w samym Krakowie. Wskazuje na to wypływ monet z dwóch niezależnych, ale krakowskich źródeł. Pierwszą próbę zestawienia znanych monet z tego skarbu podjął Stanisław Suchodolski[3]. Obecnie[4] dysponujemy informacjami o 132 egzemplarzach.

Wiadomości o monetach są dawkowane bardzo skąpo, a ich pochodzenie zostało zupełnie zmistyfikowane, toteż jak dotąd nie mamy danych o pierwotnej wielkości skarbu i jego zawartości. Początkowo mowa była o dwóch skarbach: jednym z nieznanymi monetami polskimi, z targu w Krakowie, i drugim, przywiezionym ze Śląska, z monetami niemieckimi i dolnośląskimi. Stopniowo jednak okazywało się, że było to jedno znalezisko. Jego rekonstrukcja i interpretacja jest dociekaniem bardzo żmudnym, nie wolnym od trudnych do uniknięcia błędów[5]. Nie wiadomo, kiedy - i czy kiedykolwiek - będziemy mogli ogarnąć całość skarbu, dokonywanie więc kolejnych przybliżeń jego zawartości wydaje się uprawnione i potrzebne[6]. Mimo efektownych interpretacji dwóch bardziej wyrazistych nowych typów[7], próby wyciągania szerszych wniosków o ujawnionych nowych rodzajach monet mogą się okazać jeszcze przedwczesne.

Na podstawie uzyskanych dotychczas informacji wiemy, że mamy do czynienia z zespołem monet z 2. połowy XII i z 1. połowy XIII w., składającym się z monet obcych i polskich częściowo nieznanych do tej pory. W zestawieniu umieszczamy najpierw grupę „nowych", odznaczających się na ogół wysokim poziomem wykonania, drobnych brakteatów o średnicy ok. 15 mm i wadze ok. 0,10 g. Robią one takie wrażenie, jakby wyszły z jednego warsztatu, a część z nich mogła być dziełem jednej ręki. Łączy je też niewybitny wał otokowy, otaczający pole, stanowiący jakby zapo-

[3] S. SUCHODOLSKI, „[C]AZIMIR DVX - brakteat Leszka Białego?", *Wiadomości Numizmatyczne*, R. XLIV, 2000, z. 1, s. 63, przypis 2.

[4] Praca złożona do druku w lipcu 2001 r.

[5] Por. B. PASZKIEWICZ, *Pieniądz górnośląski w średniowieczu*, Lublin 2000, s. 128-137, 284, 289 - uprawnione w świetle ówczesnych wiadomości, ale - jak dziś przypuszczamy - chybione sugestie o raciborsko-opolskim pochodzeniu tych monet.

[6] Autorzy składają serdeczne podziękowanie za informacje firmie Warszawskie Centrum Numizmatyczne. Bez nich rozpoznanie tego skarbu byłoby w ogóle niemożliwe.

[7] B. PASZKIEWICZ, „ALENA DVCTRIX - brakteat księżnej Heleny", *Wiadomości Numizmatyczne*, R. XLIV, 2000, z. 1, s. 55-62; SUCHODOLSKI, „[C]AZIMIR DVX - brakteat Leszka Białego?", s. 63-68.

wiedź późniejszych brakteatów guziczkowych. B. Paszkiewicz nazwał je roboczo grupą „Azimir" od jednego z napisów. Obecnie, po powzięciu wiadomości o następnych egzemplarzach, po części opisanych w katalogach aukcyjnych (WCN 23, 24 i 25), można rozszerzyć tę grupę o kolejne brakteaty typów uprzednio publikowanych i wcześniej nie uwzględnionych (utrzymujemy tu numerację z pierwszej publikacji B. Haczewskiej i rozszerzamy ją do 24 typów). Dalej przedstawimy inne nieznane monety polskie, potem monety polskie znanych wcześniej typów i wreszcie monety obce wedle krajów. Ze względu na przewidywane dalsze uzupełnienia, każdą grupę numerujemy osobno.

WYKAZ MONET

I. Brakteaty grupy „Azimir"

1. Biskup w prawo, w otoku od prawej DVX, od lewej wstecznie •AZIMIR (na jednym ze stempli druga część napisu przybiera postać pseudolegendy)[8].
a) 0,10 g (oczyszczony), 14,8 mm (WCN 20/74),
b) 0,135 g, 15,3 mm (WCN 21/99),
c) 0,10 g (oczyszczony), 15,3 mm (udostępniony w Krakowie),
d) 0,07 g, 15,8 mm (MNK)[9],
e) 0,12 g, 15 mm (WCN 24/53). (Tab. I fig. 1)
S. Suchodolski przedstawił tezę, że brakteat ten został wybity za panowania Leszka Białego, dla którego imię ojca było legitymacją praw do dzielnicy krakowskiej[10].

[8] Od numeru 1 do 16 opisy są skrócone; pełne znajdą Czytelnicy w poprzedniej publikacji (por. przypis 1).

[9] Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. VII-P-30.313.

[10] SUCHODOLSKI, „[C]AZIMIR...", s. 64-66; inaczej PASZKIEWICZ, *Pieniądz górnośląski...*, s. 130.

2. Pod trójłukiem mężczyzna w stroju duchownego na wprost w geście oranta[11].
a) 0,09 g, 14,7 mm (MNK[12]),
b) 0,10 g, 14,7 mm (WCN 20/75) (Tab. I fig. 2),
c) 0,09 g, 14,7 mm (WCN 21/100).

3. Półpostać w lewo z berłem liliowym[13].
a) 0,08 g, 15,6 mm (WCN 20/76),
b) 0,10 g (WCN 23/55). (Tab. I fig. 3)
Typ znany ponadto z pojedynczego niepublikowanego znaleziska w Krakowie na Wawelu[14].

4. Książę stojący na wprost w hełmie i zbroi, w dłoniach miecz i włócznia z proporcem, po lewej wieżyczka, nad nią krzyżyk z pierścieniem w środku[15].
a) 0,11 g (oczyszczony), 16,2 mm (WCN 20/77),
b) 0,15 g, 16,5 mm (WCN 20/78),
c) 0,13 g, 14,9 mm (WCN 21/101),
d) 0,11 g (WCN 22/85),
e) 0,13 g, 15,8 mm (WCN 23/57) (Tab. I fig. 4),
f) 0,12 g, 16 mm (informacja WCN z 2000 r.[16]),
g) 0,12 g, 16 mm (informacja WCN z 2000 r.[17]),
h) 0,11 g, 16 mm (WCN 24/58).

5. Popiersie biskupa z krzyżem i pastorałem; pod łukiem wieża i dwie wieżyczki.[18]
a) 0,08 g (oczyszczony, uszkodzony), 16,8 mm (WCN 20/79),
b) 0,14 g, średnica 16 mm (informacja WCN z 2000 r.[19]),
c) 0,16 g, średnica 17 mm (WCN 24/57). (Tab. I fig. 5)

---

[11] PASZKIEWICZ, *Pieniądz górnośląski...*, s. 132.

[12] Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. VII-P-30.315.

[13] Tamże, s. 130. Jak wykazuje analogia monety nr I.23, jest to jednak przedstawienie męskie, a więc zapewne (ze względu na szatę) osoby duchownej.

[14] Informacja pani Józefy Natkaniec-Frasiowej.

[15] PASZKIEWICZ, *Pieniądz górnośląski...*, s. 132.

[16] Moneta sprzedana w WCN poza aukcją.

[17] Moneta sprzedana w WCN poza aukcją.

[18] PASZKIEWICZ, *Pieniądz górnośląski...*, s. 131

[19] Moneta sprzedana w WCN poza aukcją.

6. Popiersie mężczyzny (św. Szczepana?) na wprost, z palmą i czterema kamieniami lub krzyżem kulkowym, pod potrójną arkadą, na której trzy wieże.
a) 0,10 g[20] (oczyszczony), 16,1 mm (WCN 20/80),
b) 0,15 g, 15 mm (informacja WCN z 2000 r.[21]),
c) 0,125 g, 15,4 mm (WCN 21/102). (Tab. I fig. 6)

7. Popiersie mężczyzny na wprost, w płaszczu, pod wiciami, nad którymi w lustrzanym odbiciu טוֹבן ברכה.
a) 0,11 g (oczyszczony)[22], 15,0 mm (WCN 20/81),
b) 0,13 g, 15,4 mm (WCN 20/82),
c) 0,09 g, 15,9 mm (WCN 21/103),
d) 0,125 g, 15,6 mm (WCN 21/104),
e) 0,12 g (WCN 22/84),
f) 0,12 g, 15,7 mm (WCN 23/56) (Tab. I fig. 7),
g) 0,13 g, 15 mm (WCN 24/59).

8. Popiersie w czapce żydowskiej[23] w prawo, w otoku טוֹבן ברכה
a) 0,11 g[24], 14,8 mm (WCN 20/83),
b) 0,10 g, 14,8 mm (WCN 21/105). (Tab. I fig. 8)

9. Trzy wieże z bramą i krzyżem[25].
a) 0,13 g, 15,9 mm (udostępniony w Gabinecie Numizmatycznym MNK),
b) 0,13 g (oczyszczony), 16,3 mm (WCN 20/84).
c) 0,12 g, 16,3 mm (WCN 21/106).
d) 0,09 g (oczyszczony) (WCN 23/54) (Tab. 1 fig. 9)

---

[20] Waga z autopsji.

[21] Moneta sprzedana poza aukcją.

[22] Waga z autopsji.

[23] Zob. M. GUMOWSKI, *Hebräische Münzen im mittelalterlichen Polen*, Graz 1975, s. 72, 100; A. UNTERMAN, *Encyklopedia tradycji i legend żydowskich*, Warszawa 1998, „nakrycie głowy" – s. 196, ryciny s. 77 (dolna), 91 (dolna), 275 (górna).

[24] Waga z autopsji.

[25] Por. ten motyw w Slg Bonhoff 50 i 51.

10. Lew w lewo, pod dwuarkadową budowlą z wieżyczką i blankami[26].
a) 0,09 g (oczyszczony), 14,8 mm (WCN 20/85),
b) 0,10 g, 15,2 mm (WCN 21/107),
c) 0,10 g, 14 mm (WCN 24/56) (Tab. I fig. 10),
d) 0,15 g, 15 mm (informacja WCN z 2000 r.[27]).

11. Cztery łuki tworzące krzyż, wewnątrz każdego jeleń[28].
a) 0,09 g (oczyszczony), 15,8 mm (WCN 20/86),
b) 0,12 g (oczyszczony), 15,8 mm (MNK[29]),
c) 0,135 g, 16,1 mm (WCN 21/108),
d) 0,14 g, 15,5 mm (WCN 24/54). (Tab. I fig. 11)

12. Lew otoczony obwódką zwieńczoną siedmioma liliami[30].
a) 0,07 g (oczyszczony), 14,5 mm (WCN 20/87),
b) 0,08 g (uszkodzony), 14,6 mm (WCN 21/114). (Tab. I fig. 12)

13. Orzeł heraldyczny w prawo, wokół pierścienie.
a) 0,09 g (oczyszczony), 14,0 mm (WCN 20/88),
b) 0,14 g, 14,3 mm (WCN 21/109). (Tab. 1 fig. 13)
Podobną monetę, lecz uszkodzoną i znaną z niezbyt wiarygodnego rysunku, znaleziono w skarbie z Pełczysk[31]. Trudno ocenić, czy był to ten sam typ.

---

[26] Por. ten motyw w Str XX.69. Wywodzi się jednak - zapewne za pośrednictwem tego wcześniejszego polskiego wzorca - z brakteatu brunszwickiego wybitego przypuszczalnie na zaślubiny Henryka Lwa z Matyldą Angielską w 1168 r. Por. P. BERGHAUS, „Le trésor de Bourg-Saint-Christophe (Ain)", *Revue Numismatique*, 5 seria, 16 vol., 1954, s. 80.

[27] Moneta sprzedana poza aukcją.

[28] Por. G. RÖBLITZ, *Die Brakteaten der Herren von Lobdeburg*, Berlin 1984, nr 1.1-1.22; PASZKIEWICZ, *Pieniądz górnośląski...*, s. 133, widzi tu bawoły, por HACZEWSKA, „Deer or Buffalo"

[29] Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. VII-P-30.314.

[30] Por. podobny motyw w Slg Bonhoff nr 1903-1906, 1938, oraz Fbg 15/489, 36/490.

[31] S. KUBIAK, *Znaleziska monet z lat 1146-1500 z terenu Polski. Inwentarz*, Poznań 1998, tabl. 25:61. B. Paszkiewicz zwraca uwagę na pokrewieństwo z brakteatem z Głębokiego, Str XXII.74, a także na fakt, że wyobrażenie orła na monetach polskich pochodzi z monet Arnsteinu, por. Slg Hannover 1468.

14. Smok skrzydlaty, dwunożny, w lewo.
a) 0,09 g (oczyszczony), 14,6 mm (udostępniony w Gabinecie Numizmatycznym MNK),
b) 0,11 g, 14,6 mm (WCN 20/89) (Tab. I fig. 14),
c) 0,11 g, 15,3 mm (WCN 21/110),
d) 0,10 g, 14,5 mm (informacja WCN z 2000 r., WCN 25/44).

15. Gryf stoi w lewo z rozpostartymi skrzydłami[32].
a) 0,07 g (oczyszczony), 14,3 mm (WCN 20/90),
b) 0,13 g, 15,3 mm (WCN 21/111),
c) 0,10 g (WCN 23/52). (Tab. I fig. 15)

16. Podwójna arkada, na niej wieża; pod łukami dwie lilie, w odcinku wstecznie בדכה.
a) 0,13 g, 14,8 mm (udostępniony w Gabinecie Numizmatycznym MNK),
b) 0,06 g (oczyszczony), 14,8 mm (WCN 20/91),
c) 0,09 g, 14,8 mm (WCN 21/112),
d) 0,06 g (oczyszczony), 14,8 mm (WCN 21/113),
e) 0,11 g, 14 mm (WCN 24/55). (Tab. I fig. 16)

17. Dwa łuki łączące się wypukłościami, na jednym napis DVX•CRA, na drugim — w położeniu odwróconym o 180° — KAZMIR (Z odwrócone, M półzamknięte); wewnątrz pierwszego łuku głowa bestii z dziobem i uszami lub rogami (gryfa? smoka?); wewnątrz drugiego - leżąca w stosunku do napisu twarz męska, z zarysem grzywki lub diademu nad czołem; w kątach tworzonych przez łuki z lewej (w stosunku do pierwszego napisu) głowa orła, z prawej czteroramienna gwiazda.
a) Brak danych metrologicznych (informacja z Krakowa z 2000 r.). (Tab. I fig. 17)

18. Popiersie mężczyzny z krótką brodą, w niskiej mitrze *bicornis* lub w diademie na głowie, w kaftanie z zaznaczonymi guzikami, z profilu w prawo, ograniczone z przodu i z tyłu ozdobnymi wiciami, poza którymi pojedyncze romby.
a) Brak danych metrologicznych (informacja z Krakowa z 2000 r.),
b) 0,06 g (WCN 23/53). (Tab. I fig. 18)

[32] Podobny zob. Slg Bonhoff 1859.

Wici ograniczające przedstawienie są prawdopodobnie reminiscencją obwódek architektonicznych, por. np. Slg Hannover 1066-70 (Hildesheim), 1763 (Anhalt), 2034 (Magdeburg), a zwłaszcza 2333 (Münzenberg).

19. Dwa popiersia w koronach i płaszczach na wprost, między nimi wysoki krzyż?
a) Brak danych metrologicznych (informacja z Krakowa z 2000 r.). (Tab. I fig. 19)
Naśladownictwo motywu szerokich brakteatów z Nordhausen z końca XII i początku XIII w[33].

20. Stylizowane Drzewo Życia z sercowatym środkiem i krzyżem w centrum, górą w wydzielonym linią ciągłą fragmencie otoku napis ARBOR•.
a) 0,10 g, 16 mm (informacja WCN z 2000 r.)[34]. (Tab. I fig. 20)
Jako pojedyncze wyobrażenie na monecie Drzewo Życia w takiej postaci wydaje się bez precedensu. Możemy je jednak dostrzec, nieco uproszczone, jako element drugoplanowy na monecie nr II.4, a jako element dodatkowy (w legendzie) na brakteatach Str 186bc.

21. Zaokrąglony mur ze wstecznym napisem GЄDЄ, na nim półpostać biskupa w mitrze *bicornis* zwróconego 3/4 w prawo, trzymającego na skos pastorał w prawej ręce, z boków dwie dwukondygnacjowe wieże zwieńczone kopułami.
a) 0,12 g, 16 mm (informacja WCN z 2000 r., WCN 25/43). (Tab. II fig. 20)
Bezpośredniej analogii do tego wyobrażenia najprawdopodobniej brak; widoczne jest jednak podobieństwo koncepcyjne z brakteatem *dvx* VRATIZ, Fbg 9/482. O możliwych interpretacjach napisu *Gede* zob. niżej.

22. Krzyż prosty, z lekko rozszerzonymi ramionami, otoczony ciągłą obwódką i do tego wałem analogicznym do pozostałych brakteatów z grupy (okaz niezbyt wyraźny, jakieś szczegóły mogły nie zostać uchwycone).
a) 0,10 g, 15 mm (informacja WCN z 2000 r., WCN 25/45). (Tab. II fig. 22)

[33] Por. W. STEGUWEIT, *Thüringische Brakteaten des Münzkabinetts Gotha*, Gotha 1981, s. 49-50, nr 28-32.

[34] Moneta sprzedana poza aukcją.

23. Półpostać z profilu, nieco pochylona w prawo, z mieczem opartym o ramię, trzymanym w prawej ręce, z prawej duży prostokątny zarys - proporzec?, tarcza?
a) 0,08 g (obłamany), 14 mm (informacja WCN z 2000 r.)[35]. (Tab. II fig. 23)

24. Syrena na wprost z głową w prawo, z dwoma ogonami trzymanymi w rękach, z zaznaczonymi małymi nóżkami.
a) 0,11 g, 16 mm (informacja WCN z 2000 r.)[36]. (Tab. II fig. 24)
Od powszechnie znanego brakteatu *SIRENA* (Str 146) moneta ta różni się stylem, techniką i szczegółami rysunku. Istnieje też niepublikowany brakteat polski z prymitywną syreną, także niepodobny do obecnie omawianego[37]. W przeciwieństwie do motywów wyraźnie zapożyczonych z innych monet polskich, ten wydaje się raczej niezależny od wzorców monetarnych.

II. Inne nieznane monety polskie

1. Brakteat. Czwórlistna rozeta, wewnętrzna obwódka ciągła, w otoku w lustrzanym odbiciu ĀLЄNĀDVCTRI✠, wokół niewybitny wał.
a) 0,20 g, 20,5 mm (WCN 21/94)[38]. (Tab. II fig. 25)
B. Paszkiewicz przypisuje go księżnej Helenie, regentce po śmierci Kazimierza Sprawiedliwego w okresie małoletności jego synów Lestka i Konrada (1194-98), i mennicy krakowskiej[39].

2. Brakteat. Głowa męska w prawym profilu, z długą brodą i wąsami, w diademie w postaci prostej przepaski; w niepełnym otoku ograniczonym ciągłą linią legenda: DVX CRACOVIEN.
a) Waga nieznana (przyklejony do papieru), średnica 17 mm (moneta zrekonstruowana z fragmentów została przekazana do zbioru Gabinetu Numizmatycznego MNK)[40]. (Tab. II fig. 26)

---

[35] Moneta sprzedana poza aukcją.

[36] Moneta sprzedana poza aukcją.

[37] Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. VII-P-27.080.

[38] Moneta zakupiona do kolekcji Banku Handlowego w Warszawie S.A.

[39] PASZKIEWICZ, „ALENA..."

[40] Monetę przekazało Warszawskie Centrum Numizmatyczne za łaskawym pośrednictwem prof. S. Suchodolskiego. Nr inw. MNK VII-P-30.316.

3. Brakteat. Popiersie w diademie lub w hełmie w prawo z wyciągniętą lewą dłonią z wystawionymi w górę trzema palcami, nad nimi kulka.
a) 0,17 g, 18,0 mm (WCN 24/60)[41]. (Tab. II fig. 27)

4. Brakteat. Orzeł porywający zająca w lewo, z lewej ornamentalne Drzewo Życia, wewnętrzna obwódka perełkowa, w otoku +\X\+LBZ+BAV+\XB (ostatnie B odwrócone).
a) 0,20 g, 19,3 mm (WCN 24/62). (Tab. II fig. 28)
Typ dotychczas nienotowany, ale blisko przypomina Str 184 (książę i byk) i Str 150 (biskup), jakby dzieło tego samego rytownika; pseudolegenda przypomina zdeformowane imię Bolesława.

5. Brakteat. Popiersie męskie z gołą głową na wprost, w płaszczu, ze wzniesionymi do modlitwy rękoma.
a) 0,21 g, 18,4 mm (WCN 20/68). (Tab. II fig. 29)
Oranta widzimy również na brakteacie Fbg 73/531 (motyw mógł być zaczerpnięty z monet Halberstadtu). Choć taki jak ten brakteat nie wystąpił w znanych skarbach, kształt i styl monety jest tak charakterystyczny, że zaliczenie go do grupy ratajskich i przypisanie do Dolnego Śląska w czasach Henryka I lub II (1201-1241), wydaje się do przyjęcia. Podobne: Fbg 39/- (nie wiadomo, czy śląski!), 44/514A, 515/796B.

III. Znane monety polskie, w tym śląskie

1. Mieszko III (1173-1177/9), brakteat łaciński. Głowa księcia w diademie na wprost, z prawej krzyżyk, wewnętrzna obwódka ciągła, w otoku DVX M\S\CO (litera M półzamknięta, X z rozciągniętą lewą nóżką), zewnętrzna obwódka perełkowa. Str 95 (odmiana niezidentyfikowana).
a) 0,21 g (dość zniszczony, na Av. przyklejony ułamek innej monety), 17,7 mm (WCN 22/80). (Tab. II fig.30)
Uważany za pierwszą emisję Mieszka Starego[42], znany ze skarbów z Anusina (co najmniej 2), Daszowa (1), Wieńca (1 egz.) i Głębokiego (8).

[41] Moneta zakupiona do Muzeum Narodowego w Krakowie, nr inw. VII-P-30.536.

[42] J. PINIŃSKI, „Brakteaty gnieźnieńskie Mieszka Starego z lat 1173-1177", *Wiadomości Numizmatyczne*, R. IX: 1965, z. 2, s. 90-91.

[43] PINIŃSKI, „Brakteaty gnieźnieńskie...", s. 91-92.

2. Mieszko III, brakteat łaciński. 2 głowy w czapkach na wprost, jedna nad drugą, dwie z boków w profilach, połączone łukowatą podwójną linią, w otoku +M\\ICO (M półzamknięte). Str 102.
a) 0,185 g (szczerba), 19,3 mm (WCN 21/92). (Tab. II fig. 31)
Uważany za drugą emisję Mieszka Starego[43], znany ze skarbów z Anusina (co najmniej 2), Głębokiego (3) i Wieńca (2).

3. Dolny Śląsk, Henryk I lub II, brakteat. Głowa na wprost pod arkadą, na której wieża i dwa ptaki. Fbg 48/518.
a) 0,18 g (WCN 19/67, 21/96)[44]. (Tab. II fig. 32)
Znany ze skarbów z Jarosławia (59) i Marszowic (3).

4. Dolny Śląsk, Henryk I lub II, brakteat. Głowa na wprost w nimbie, niżej belka i krzyżyk, z boków nieokreślone atrybuty. Fbg 74/535.
a) 0,10 g (WCN 19/68). (Tab. II fig. 33)
Zaliczono go do brakteatów ratajskich, ale dotąd pozostawał nieznany ze znalezisk.

5. Dolny Śląsk, Henryk I lub II, brakteat. Dwie głowy na wprost, w czapce (?) i w infule (?), ze schematycznymi zarysami szat, między nimi pionowa laska stojąca na krokwi a zakończona pierścieniem (pastorał?). Fbg 77/530.
a) 0,18 g (WCN 19/66)[45]. (Tab. II fig. 34)
Wystąpił w skarbach z Gorzowa Śląskiego (2), Jarosławia (1), Namysłowa-okolicy (1), Oleśnicy-okolicy (10) i Rataj (kilkaset). Jego przynależność do brakteatów ratajskich nie powinna więc budzić zastrzeżeń.

6. Dolny Śląsk, Henryk I lub II, brakteat. Głowa na wprost, z lewej wieża, z prawej sceptr. Fbg 66/522.
a) Brak danych metrologicznych (WCN 20/70). (Tab. II fig. 35)
Wystąpił w skarbach z Gorzowa Śląskiego (2), Jarosławia (19), Oleśnicy-okolicy (1), Rataj (55), i jakoby w Bekerowskim (1).

[44] Moneta wystawiana dwukrotnie. W katalogu WCN błędne określenie. Pochodzenie ze skarbu nie wydaje się pewne.

[45] W katalogu WCN błędne określenie.

7. Dolny Śląsk, Henryk I lub II, brakteat. Władca stoi na wprost za lekką konstrukcją poprzeczną (stół? szranki?), w prawicy wznosi miecz, w lewicy trzyma proporzec. Fbg 54/521a.
a) 0,16 g, 19,2 mm (WCN 24/50). (Tab. II fig. 36)
Dotychczas znano tylko 1 egz. ze skarbu z Rataj, w zbiorze ks. Wilhelma Radziwiłła - nie miało go nawet Schlesisches Museum für Kunstgewerbe. Obecny egzemplarz lepiej czytelny (widoczne nogi władcy).

8. Dolny Śląsk, Henryk II Pobożny lub Bolesław I Łysy (1237-1241-1278), brakteat. Popiersie męskie w płaszczu na wprost, z krzyżem w prawej dłoni, druga ręka zgięta pod bokiem; nad ramieniem krzyż czwórlistny. Fbg 85/543.
a) 0,18 g, 18,8 mm (WCN 20/72). (Tab. II fig. 37)
Friedensburg znał dwa takie egzemplarze, w tym jeden z dawnego zbioru J. S. von Haunolda pochodził prawdopodobnie z jakiegoś skarbu zawierającego późne typy brakteatów ratajskich, nie było go natomiast w samym skarbie z Rataj. Dlatego typ ten należy datować później niż monety znane z Rataj czy Marszowic, na lata 30. lub 40. XIII w. Wśród nich wyróżnia się starannym opracowaniem.

9. Dolny Śląsk, Henryk II Pobożny lub Bolesław I Łysy (1237-1241-1278), brakteat. Głowa na wprost, nad nią krzyż, z lewej proporzec, z prawej wieża, podwójna obwódka z grubych perełek połączona na ćwiartkach podwójnymi liniami. Fbg 518/-; Baran 405.
a) 0,13 g (WCN 19/65),
b) 0,16 g, 18,4 mm (WCN 21/95). (Tab. II fig. 38)
Jeden z najrzadszych i zapewne najpóźniejszych brakteatów ratajskich, nie wystąpił w żadnym znanym dotychczas skarbie. Przedstawienie naśladuje prawdopodobnie rewers denara styryjskiego Leopolda VI (1195-1230), men. Graz[46].

10. Krakowskie?, Leszek Biały?, denar. Av. dwaj książęta siedzą na wprost siebie, prawy przekazuje proporzec lewemu, wewnętrzna obwódka perełkowa, w otoku legenda, zewnętrzna obwódka perełkowa. Rv. drapieżny

[46] B. KOCH, *Corpus nummorum austriacorum*, Bd. I, Wien 1994, nr D1.

ptak (orzeł? sokół?) zabijający innego ptaka (kaczkę?)[47], wokół 3 gwiazdki, podwójna obwódka bez legendy. Str 182.
a) \ \ V •I N C V S, Rv. gwiazdek nie widać, Str 182a, 0,22 g, 16,4 mm (WCN 24/61) (Tab. II fig. 39),
b) + N \ V – \ \ [odczyt niepewny], Str 182b, 0,23 g, 16,9 mm (WCN 22/82).
Typ Str 182 wystąpił „dosyć licznie" w Pełczyskach (to jedyna wyraźna zbieżność z tym skarbem) i w nieznanej liczbie w skarbie Bekerowskim.

11. Kraków, biskupstwo, Iwo Odrowąż (1218-1229), denar. Av. postać na tronie w prawo, trzymająca w prawej ręce krzyżyk, w lewej proporzec, legenda otokowa nieczytelna. Rv. półpostać w aureoli na murze z bramą i dwiema wieżami, w otoku SCSV... Str 176.
a) 0,26 g (WCN 22/83). (Tab. III fig. 40)
Moneta znana ze skarbu z Pełczysk (nielicznie), ale także z Głogowa-okolicy, Moskorzyna (kilkaset sztuk), Nowego Miasta nad Pilicą (6), Wielkopolski, skarbu Bekerowskiego, pojedynczo z Lądu i Złotej.

12. Wąchock, opactwo, Gerard, brakteat, po 1219, przed 1234. Krzyż o przekrzyżowanych ramionach, wewnętrzna obwódka ciągła, w otoku ...ONЄƬA•GЄRh... Such. Możn. VIII.3.
a) 0,08 g (WCN 19/70). (Tab. III fig. 41)
Dotychczas znany był 1 egz. ze skarbu z Wąchocka, wybity innym stemplem.

13. Wielkopolska, Władysław Odonic (1207-38) lub Przemysł I (1227-1239-1247) , denar[48]. Av. książę na tronie z mieczem na prawym ramieniu, wewnętrzna obwódka perełkowa, w otoku VOLD-ZIT. Rv. półpostać kobiety w lewo, przed nią gwiazda, za nią krzyż. Str 43bis[d].
a) 0,33 g, 15 mm (WCN 24/52). (Tab. III fig. 42)
Moneta dość często spotykana, znana ze skarbów: Głogów-okolica, Moskorzyn (ponad 20), Pełczyska („szczupła liczba"), Praszka-okolica (7), pojedynczo z Kalisza.

[47] Por. rysunek marginalny ze sceną polowania w Psałterzu Królowej Marii (Anglia, ok. 1310): E. H. GOMBRICH, *The Story of Art*, Oxford[14] 1986, s. 158, fig. 143.

[48] Nowa atrybucja wg: B. PASZKIEWICZ, „Średniowieczne mennictwo poznańskie" w: *Civitas Posnaniensis: Studia z dziejów średniowiecznego Poznania*, red Z. KURNATOWSKA, T. JUREK, Poznań 2005, s. 295-304.

14. Brakteat anonimowy. Głowa męska bez nakrycia na wprost, wokół obwódka ciągła i perełkowa, w otoku +NOUSNIUNH. Koehne XVII:23.
a) Dwukrotnie wybity, 0,23 g, 19,6 mm (WCN 20/71). (Tab. III fig. 43)
Legenda przedstawiać może zdeformowane *S. Iohannes*. Typ ten nie wszedł do katalogów monet polskich, znany dotychczas tylko w jednym, uszkodzonym egzemplarzu ze skarbu z Rataj, nabytym przez Wilhelma ks. Radziwiłła.

15. Brakteat anonimowy. Postać siedząca na wprost w stroju pontyfikalnym lecz z odkrytą głową, w prawej ręce palma, w lewej krzyż, pod dłońmi gwiazdki. Cz. 6923, 6924[49].
a) 0,14 g (WCN 19/71). (Tab. III fig. 44)
Moneta nie reprodukowana w katalogach z XX w. Czapski miał ją z „wykopaliska płockiego", tj. ze skarbu z Chalina.

IV. Monety obce

1. **Anglia**, Henryk II (1154-1189), pens *Cross and crosslets (Tealby)*, 1158-1180. Av. popiersie króla (typ C1) w płaszczu, z berłem w zgiętej prawicy, w otoku HE... Rv. krzyż z klinami na końcach ramion, w kątach skośne krzyżyki, obwódka perełkowa, w otoku ✠ ...A:. North 956.
a) 1,40 g, 19,7 mm (WCN 20/36). (Tab. III fig. 45)

2. **Niemcy**, Akwizgran, mennica królewska, Fryderyk I (1155-90), denar. Av. cesarz na majestacie na wprost, w prawicy wznosi miecz, w lewicy glob, nad lewym ramieniem gwiazda, w otoku FRED\\ - IMP^{er}R. Rv. symboliczna Roma: otoczony murem z bramą w środku podłużny budynek w perspektywicznym skosie, z oblankowaną wieżą pośrodku, wewnętrzna obwódka perełkowa, w otoku •I•ROMACAPVTMVNDI, zewnętrzna obwódka perełkowa. Förschner 3, Menadier 27a.
a) 1,27 g, 17 mm (WCN 24/37). (Tab. III fig. 46)

3. Anhalt, Bernard I Saski (1170-1212), brakteat, po 1180, men. Köthen. Książę stoi na wprost, w zbroi, w prawej ręce wznosi miecz oparty o ramię, w lewej trzyma cienką włócznię z małym proporcem. U dołu z boków dwie wysokie,

[49] Obecnie w MNK jest 6 monet tego typu, nr inw. VII-P-23.115, 23.116, 23.117, 23.118, 27.116, 27.117.

wielokondygnacjowe wieże zwieńczone baniastymi hełmami, każda przybudowana do niskiego budynku skośnie wznoszącego się przy krawędzi stempla. W otoku od lewej BERNA' - DVX. Thormann Anhalt 104; podobne do Slg Hannover 1765, 2904. Ślady dwukrotnego wybicia tym samym stemplem.
a) 1,02 g, 23,6 mm (WCN 20/45). (Tab. III fig. 47)
Znany ze skarbu niemieckiego z nieznanej miejscowości (1859 r.); figury z boków księcia dotychczas interpretowano jako dwie pary wież - dopiero ten znakomicie czytelny egzemplarz pozwolił na lepsze rozpoznanie.

4. Anhalt, Bernard I Saski (1170-1212). Av. książę w zbroi i hełmie stoi na wprost, z mieczem wzniesionym w prawicy i proporcem na włóczni w lewicy; w oddzielonym obwódką i przerywanym przez figurę otoku napis BЄRN - HARDV'DVX. Thormann Anhalt 125.
a) 0,84 g, 24 mm (WCN 21/75[50]). (Tab. III fig. 48)
Moneta znana ze skarbu z Rataj i z nieokreślonego skarbu niemieckiego z 1859 r.

5. Augsburg, Udalschalk v. Eschenlohe (1184-1202), denar. Av. popiersie biskupa w dwurożnej infule na wprost, wokół ornament z półokręgów z pierścieniami w środku i lilijek, rozdzielonych skośnymi krzyżykami. Rv. słabo czytelny: trzy wieże oblankowane, pod środkową zakreślona trzema liniami arkada, w niej zarysy ludzkiej postaci, podwójna zewnętrzna obwódka perełkowa. Steinhilber 51.
a) 0,74 g (WCN 21/66). (Tab. III fig. 49 tylko awers)

6. Austria, Leopold V (1177-94), fenig, men. Krems. Av. kroczący orzeł w lewo, za jego głową klin, wewnętrzna obwódka perełkowa, w otoku gwiazdki, ślady czwórbicia. Rv. książę na koniu galopuje w prawo wznosząc miecz, pod koniem kropka, obwódka perełkowa, ślady czwórbicia. Koch 26c.
a) 0,81 g, 21,8 mm, na Rv. ślady przyklejonej innej monety (WCN 22/48). (Tab. III fig. 50)

[50] W katalogu WCN błędne określenie i opis.

7. Austria, Leopold V, fenig, men. Krems. Av. heraldyczny orzeł dwugłowy, wewnętrzna obwódka perełkowa, w otoku gwiazdki, ślady czwórbicia. Rv. ukoronowany lew Babenbergów kroczy w prawo, wewnętrzna obwódka perełkowa, ślady czwórbicia; obie strony dwukrotnie wybite. Koch 27.
a) 0,89 g (na Rv. przyklejony fragment brakteatu), 22,7 mm (WCN 22/47). (Tab. III fig. 51)

8. Brandenburgia, Otto II (1184-1205), brakteat. Margrabia stojący w zbroi i hełmie na wprost, z mieczem w prawej i proporcem w lewej dłoni, nad prawym ramieniem gwiazda, z boków dwie wieże z kopulastymi dachami, z lewej M półzamknięte. BftB I.75.
a) 0,92 g, 21 mm (WCN 21/68) (Tab. IV fig. 52),
b) 0,94 g, 21 mm (WCN 21/69).
Emil Bahrfeldt znał tylko jeden egzemplarz ze skarbu z Daelie.

9. Brandenburgia lub sąsiedzi, koniec XII w., brakteat. Półpostać władcy w kolczej zbroi i hełmie na wprost, w prawej dzierży miecz sztychem w górę, w lewej proporzec, u dołu perełkowana arkada, wał otokowy ornamentowany. Slg Bahrfeldt 1206.
a) 0,99 g, 20,6 mm (WCN 21/70). (Tab. IV fig. 53)
Znany dotychczas tylko ze skarbu z Marszowic (1 egz.).

10. Gelnhausen, mennica królewska, Fryderyk I (1155-90), brakteat. Dwie półpostacie: z lewej, w spiętym płaszczu, cesarz w otwartej koronie, w lewicy trzyma glob, w prawicy sceptr zwieńczony krzyżem w pierścieniu, opartym na ozdobnej przewiązce; z prawej cesarzowa w identycznej koronie, w rozchylonym płaszczu narzuconym na strój spodni, lewa dłoń na piersi; niżej łuk z napisem FRIDERIC9 (zakończenie bardzo niewyraźne), wokół obwódka ciągła i arkadkowa. Slg Bonhoff 1494.
a) 0,820 g, 27,0 mm (informacja WCN z 12 IV 2001 r.[51]). (Tab. IV fig. 54)

11. Holsztyn, Adolf III (1164-1201), brakteat, men. Hamburg. Łuk zwieńczony trzema wieżami, każda z nich ma po dwie kondygnacje ze stożkowymi dachami, w bramie wieża zwieńczona kopułą, wewnętrzna obwódka perełkowa; w otoku +HOOH•BVR•A COME S\\\\. Grote 73, Taf. 9.46 (inny napis).
a) 0,45 g, 23,0 mm (WCN 22/60). (Tab. IV fig. 55)

[51] Okaz nie oferowany do sprzedaży.

12. Holsztyn, Adolf III, brakteat, men. Hamburg. Zamek z dwiema blankowanymi wieżami i środkową z dwiema kondygnacjami zwieńczonymi każda stożkowym dachem (z boków u góry dwa pierścienie), w bramie mała wieżyczka ze stożkowym dachem i gałką, obwódka wewnętrzna, w otoku +HEBVNSIDVCICDVCICTZC. Slg Hannover 130 (inny napis), Grote 10.66.
a) 0,43 g (drobne wyszczerbienie), 22,6 mm (WCN 24/38). (Tab. IV fig. 56)

13. Kolonia, Filip von Heinsberg (1167-91), denar, przed XI 1190-1191. Av. na tronie z lwów arcybiskup zasiada na wprost, w dwurożnej, lecz trójkątnej infule, w lewej ręce trzymając pastorał, w prawej ewangeliarz, wewnętrzna obwódka perełkowa, w otoku napis, zewnętrzna obwódka perełkowa. Rv. otoczone murem arkadkowym miasto z bramą pośrodku, zwieńczoną dwukondygnacjową wieżą z dachami stożkowymi, z boków dwie mniejsze wieże zwieńczone kopułami, wewnętrzna obwódka perełkowa, w otoku napis, zewnętrzna obwódka perełkowa. Häv. 573.
a) +PHILIP... - ARCHIEPC, Rv. +SĀNCTĀCOL..., 1,49 g (WCN 22/61),
b) +PHILIPP\ - \\\\\E\\, Rv. \\\CTĀCOLONIĀ×, 1,39 g, 18,39 mm (WCN 24/39). (Tab. 4 fig. 57)

14. Magdeburg, arcybiskupstwo, Wichmann von Seeburg (1152-1192), brakteat, men. Halle. Arcybiskup w infule dwurożnej i szatach pontyfikalnych zasiada na wprost na arkadzie, w prawej dłoni wznosi otwartą księgę Ewangelii, w lewej pastorał; z boków mur, na nim dwie wieże zwieńczone kopułami; wewnętrzna obwódka ciągła, w otoku VVIC\\ NNV\°A\\HIEPISCOPVS°DEH, zewnętrzna obwódka perełkowa. Suhle Wichm. 28:44; Slg Löbbecke 289.
a) 1,01 g (wyszczerbiony), 32,6 mm (WCN 20/47). (Tab. IV fig. 58)
Literatura zna kilkanaście sztuk (w tym ze skarbu z Miśni 1925).

15. Magdeburg, arcybiskupstwo, Wichmann, brakteat, men. Halle. Półpostać arcybiskupa w infule i szatach pontyfikalnych na wprost, wznoszącego palmę w prawej i pastorał w lewej dłoni; u dołu odcinek, w otoku między obwódkami W-IG - MAN9. Suhle Wichm. 29:54, nienotowana odmiana legendy (Suhle podaje W-IC-MANVS).
a) 0,43 g (uszczerbiony), 29,0 mm (WCN 20/50). (Tab. IV fig. 59)
5 egz. tego typu było w skarbie z Marszowic.

16. Magdeburg, arcybiskupstwo, Wichmann, brakteat, men. Halle. Arcybiskup stoi na wprost w szacie pontyfikalnej; w prawicy trzyma długi krzyż, w lewicy pastorał, u jego stóp z boków dwie wieże o podwójnych zwieńczeniach kopulastych; całość ujęta w medalion w kształcie czterech łuków opartych na okręgu; między łukami otok z napisem rozpoczętym po lewej u góry: WI - CH - M - A. Suhle Wichm. 29:57.
a) 1,02 g (na Rv. przyklejony okruch innego brakteatu), 31,4 mm (WCN 20/51). (Tab. IV fig. 60)
Typ ten wystąpił w skarbach z Marszowic (1 egz.), Chełma Żarskiego (1/2 egz.) i Jarosławia (1/2 egz.).

17. Magdeburg, arcybiskupstwo, Wichmann, brakteat, men. Halle. Dwa popiersia: po lewej św. Maurycego z gołą głową, z prawej arcybiskupa w infule, między nimi krzyż, z lewej skośny miecz, z prawej pastorał; nad głowami podwójny łuk, na nim wieża i dachy budowli. Beznapisowy. Suhle Wichm. 29:61, Slg Friedensburg 1202.
a) 0,78 g, 30,3 mm (WCN 20/49). (Tab. IV fig. 61)
3 egz. były w skarbie z Marszowic.

18. Magdeburg, arcybiskupstwo, Wichmann, brakteat, men. Magdeburg. Rozczłonkowana budowla z czterema wieżami, boczne skrzydła w perspektywicznym skosie, środkowa dolna partia zasłonięta przez kwadratowy medalion z głową św. Maurycego, wewnętrzna obwódka ciągła, w otoku SCS•MAVRICI\\\\\\. Suhle Wichm. 20:47.
a) 0,91 g (przyklejony fragment innej monety), 22 mm (WCN 24/41). (Tab. V fig. 62)
Typ znany ze skarbów z Rataj (2) i z nieznanej miejscowości z 1859 r.

19. Magdeburg, arcybiskupstwo, Wichmann, brakteat, men. Magdeburg. Nad arkadą wypełnioną palmetą popiersie św. Maurycego z gołą głową, w płaszczu, z krzyżem w prawej i palmą w lewej ręce, z boków dwie wieże zwieńczone kopułami, w otoku między dwiema obwódkami SC-S•MAVRICIVS. Suhle Wichm. 21:55.
a) 0,76 g, 22,2 mm (WCN 20/48). (Tab. V fig. 63)
Podobny był w skarbie z Rataj. Suhle znał tylko 1 egz.

20. Magdeburg, arcybiskupstwo, Ludolf von Koppenstedt (1192-1205), brakteat, men. Halle. Na tronie opartym na lwich łapach zasiada arcybiskup w paliuszu na wprost, w prawej dłoni trzyma pastorał, w lewej krzyż, w otoku ślady legendy. Grote 9.52.
a) 0,89 g, 29,8 mm (WCN 21/80)[52]. (Tab. V fig. 64)
Ułamany egzemplarz był w Daelie, z częściowo czytelną legendą *Lvdolw... ...episco*. Naśladownictwo motywu wcześniejszej monety magdeburskiej Suhle Wichm. 28.49.

21. Magdeburg, arcybiskupstwo, Ludolf von Koppenstedt, brakteat, men. Magdeburg. Dwie półpostacie w płaszczach, lewa kędzierzawa, nad listwą, przed którą mała oblankowana wieża; między głowami zawieszony krzyż na długim trzonku, wewnętrzna obwódka ciągła, w otoku niewyraźny napis LVDO... ... ЄPC (?). Grote 83, Taf. 9.53.
a) 0,42 g, 28,56 mm (WCN 24/42[53]). (Tab. V fig. 65)
Typ znany prawdopodobnie tylko ze skarbu z Daelie (wystąpił w dwóch niezależnych fragmentach), gdzie C. A. Holmboe czytał początek legendy *Rvdolf...* Hermann Grote stwierdził słusznie, że imię Rudolf nie daje się przypisać do żadnego władcy w 2. połowie XII w., byłby to więc raczej Ludolf - von Koppenstedt, arcybiskup magdeburski - a moneta przedstawiałaby arcybiskupa ze św. Maurycym[54]. Tak też jest chyba na tej monecie, gdzie pierwsza litera daje się zinterpretować jako L, a kędzierzawa głowa lewej półpostaci odpowiadałaby św. Maurycemu. Odleglejsze naśladownictwo brakteatów z parą cesarską z Gelnhausen.

22. Magdeburg, arcybiskupstwo, władca?, brakteat ze św. Maurycym (*Moritzpfennig*), 2. połowa XII w., men. Magdeburg. Popiersie św. Maurycego w hełmie i płaszczu między dwiema wieżami, niżej trójlistna arkada, pod nią zwieńczona kopułą wieża; w otoku niewyraźny napis S MAV - RICIV lub \ICIV - SDV\. Typ nie notowany.
a) 1,02 g (przyklejony fragment innego brakteatu), 22,3 mm (WCN 21/76). Podobny Suhle Wichm. 21.52. (Tab. V fig. 66)

[52] W katalogu WCN błędne określenie.

[53] W katalogu WCN błędnie określona. Nie sprzedana.

[54] H. GROTE, *Münzstudien*, Bd. III, reed. Graz 1969, s. 280.

23. Magdeburg, arcybiskupstwo, władca?, brakteat ze św. Maurycym (*Moritzpfennig*), przełom XII/XIII w., men. Magdeburg. Popiersie św. Maurycego z gołą głową na wprost, w płaszczu, nad nim wsparty na dwóch kolumnach dach zwieńczony trzema kopulastymi wieżami, z boków legenda od prawej: MAV - RICI'. Bft Marsch. 36.
a) 0,82 g, 23,2 mm (WCN 20/52).
b) 0,905 g, 22,8 mm (WCN 21/74), legenda gorzej czytelna. (Tab. V fig. 67)
Dotychczas znany był tylko 1 egz. ze skarbu z Marszowic (niegdyś w Museum für Kunstgewerbe we Wrocławiu).

24. Miśnia, Otto Bogaty (1156-1190), brakteat. Margrabia w hełmie i zbroi stoi na wprost, w prawicy dzierży miecz wzniesiony sztychem w górę, oparty na ramieniu, w lewicy krzyż na długiej lasce. W otoku promienisty ornament. Schwinkowski 176.
a) 0,92 g, 22,5 mm (WCN 20/56). (Tab. V fig. 68)

25. Miśnia, Otto Bogaty, brakteat. Pod trójlistną arkadą popiersie margrabiego w hełmie i płaszczu na wprost, z lewej strony pionowo sztych miecza, z prawej krzyż na długim trzonku, nad całością trójłuk. Slg Friedensburg 1639.
a) 0,90 g, 20,3 mm (WCN 20/55),
b) 0,72 g, 21,3 mm (WCN 21/78),
c) 0,75 g (u dołu przyklejony fragment drugiego brakteatu), 20,4 mm (WCN 21/79). (Tab. V fig. 69)
Był tylko w skarbie z Marszowic (3 egz.). Slg Hannover cz. 2, nr 2882, błędnie uważa za magdeburski, a Slg Löbbecke, nr 450, przypisuje Ottonowi II z Brandenburgii. Podobny: Schwinkowski 254 = Thormann Anhalt 163 (ten ostatni uważa za anhalcki).

26. Miśnia, Otto Bogaty, brakteat. Niska wieża zwieńczona kopułą, na niej proporzec rozwiany w lewo nad popiersiem mężczyzny z gołą głową na wprost; po prawej popiersie mężczyzny na wprost, nad nim krzyżyk (widoczny jako kulka). Schwinkowski 271; Bft Marsch. 44; Slg Bonhoff 1001; Slg Gaettens 711.
a) 0,60 g, 26,6 mm (WCN 20/53). (Tab. V fig. 70)
Znany ze skarbu z Marszowic (1 egz.).

27. Miśnia, Otto Bogaty?, brakteat. Margrabia na wprost, w hełmie i płaszczu, w prawej dłoni trzyma miecz a w lewej proporzec, zasiadając na arkadzie. Arkada jest w murze, zza którego z boków wyglądają kopulaste wieże z pojedynczymi oknami. Prawdopodobnie nieznany typ.
a) 0,71 g, 23,5 mm (WCN 20/54). (Tab. V fig. 71)
Podobny: Schwinkowski 180, ma te same motywy, ale inaczej uformowane.

28. Norymberga, mennica królewska, Fryderyk I (1152-1190), fenig, ok. 1180-1190. Av. fragmenty postaci cesarza na majestacie z globem w prawej i berłem liliowatym w lewej ręce. Rv. litera S w kole, wokół 6 łuków z ośmiopromiennymi gwiazdkami, na zewnątrz ornament z łuków z kulkami w środku. Slg Gaettens 1502.
a) 0,92 g (na Rv. ślady przyklejenia drugiej monety), czworobok, 22,6 × 21,9 mm (max. przekątna 25,3 mm) (WCN 20/57). (Tab. V fig. 72)
Znany ze skarbu z Reichenbach[55].

29. Saksonia, Bernard III (1180-1212)?, denar, ok. 1185-90, men. Bardowik? Av. popiersie władcy w lewym profilu, w hełmie z nosalem i w płaszczu spiętym na prawym ramieniu; w prawej dłoni przed obliczem wznosi lilię, w lewej, za głową, miecz; wewnętrzna obwódka perełkowa, \ BENDVISENSIS, zewnętrzna obwódka perełkowa. Rv. budowla z trzema oknami w fasadzie flankowanej przez dwie wieże o kopulastych hełmach, trzecia wieńczy fasadę, u dołu brama; między hełmami wież kulki, wewnętrzna obwódka perełkowa, w otoku ornament z 13 liter I przedzielonych małymi pierścieniami, zewnętrzna obwódka perełkowa. BftB I.99; Dbg Brand. 2B; Thormann Anhalt 551 odmiana legendy; Slg Gaettens 27, Slg Bahrfeldt 99-101.
a) 0,64 g, 20,2 mm. (WCN 22/64). (Tab. V fig. 73)
Co najmniej 6 egz. różnych odmian było w skarbie z Kusey, był też w skarbie Mödesse I. Atrybucja dyskutowana; nie jest jasne, jaka miejscowość kryje się pod napisem brzmiącym najczęściej *Binduisensis*.

[55] Por. MÜNZENHANDLUNG GERHARD HIRSCH NACHFOLGER, München, Auktion 192, 1996, nr 1430; WESTFÄLISCHE AUKTIONGESELLSCHAFT FÜR MÜNZEN UND MEDAILLEN, Auktion 12, 1998, nr 1473.

30. Saksonia, nieokreślony emitent kościelny, brakteat. Arkada, w niej trzy małe okienka połączone poziomymi liniami, z boków dwie trzykondygnacjowe wieże zwieńczone kopułami, na arkadzie popiersie mężczyzny na wprost, z brodą i wąsami, w aureoli i płaszczu, podwójna wewnętrzna obwódka perełkowa, w otoku ✠PCNCISMOEICHCNЄOPHCISPNЄ, zewnętrzna obwódka perełkowa.
a) 0,97 g, 29,9 mm (WCN 22/63). (Tab. V fig. 74)
Typ dotąd prawdopodobnie nie znany, zbliżony do brakteatów biskupa Adelhoga z Hildesheim (1170-1190), ale przedstawiony święty oznacza jakiś inny ośrodek, może klasztorny.

31. Salzburg, arcybiskupstwo, Eberhard I von Hilpoltstein (1147-1164), denar *Friesacher*, men. Friesach. Av. popiersie arcybiskupa z odkrytą głową na wprost, w prawej dłoni pastorał, u góry krzyż z czterech kulek. Rv. zdobiony perełkami mur, na nim trzy wieże, każda zwieńczona krzyżem z czterech kulek. Luschin 5; CNA I, B Fz. 7b.
a) 1,26 g, 19,5 mm (WCN 20/38). (Tab. V fig. 75)
Typ przypisywany również patriarchom Akwilei, znany ze skarbów: Detta (44 egz.), Aba Puszta (26)[56] i Ostrovo.

32. Salzburg, arcybiskupstwo, Eberhard I von Hilpoltstein (1147-64) lub Konrad II (1164-68)?, denar *Friesacher*, men. Friesach. Av. zarys półpostaci biskupa na wprost z pastorałem w prawicy (przebicie z Rv.). Rv. krzyż z poprzeczkami na końcach ramion i kulkami w kątach. CNA I, B Fz. 6b.
a) 1,21 g, 19,2 mm (WCN 20/37). (Tab. VI fig. 76)
Typ identyfikowany również jako Karyntia, Herman (1161-1181), men. St. Veit (Slg Bonhoff 2140) albo jako moneta patriarchatu akwilejskiego z 2. połowy XII w. Znany ze skarbów: Dürnstein (116 egz.), Rovereto, Detta (22), Aba Puszta (15)[57].

33. Salzburg, arcybiskupstwo, Wojciech czeski (1168-77, 1183-1200), denar *Friesacher*, men. Friesach. Av. półpostać arcybiskupa na wprost, w dwurożnej infule i stroju pontyfikalnym, w prawej dłoni pastorał, w lewej

[56] G. BERNARDI, *Monetazione del Patriarcato di Aquileia*, Trieste 1975, s. 74.

[57] BERNARDI, *Monetazione del Patriarcato...*, s. 73.

Ewangelia, obwódka ciągła, w otoku od prawej napis. Rv. fasada kościoła z czterema pierścieniami, trójkątnym szczytem zwieńczonym krzyżem kawalerskim i dwiema wieżami o spiczastych dachach. Luschin 6.
a) CNA I, E2: leg. dośrodkowa ER\\CEИSIS, znakomicie zachowany, 1,21 g, 21,0 mm (WCN 20/39) (Tab. VI fig. 77),
b) CNA I, E7: leg. lustrzana ERI\CENSIS, ślady czwórbicia, 1,08 g, 18,8 mm (WCN 20/40).
Monety niekiedy przypisywane patriarchom akwilejskim[58]. B. Koch emisję *Eriacensis* datował ramowo na okres 1170-1200. Znana jest głównie ze skarbów: Detta (5000 egz.) i Aba Puszta (1010); pojedynczą monetę tego typu znaleziono prawdopodobnie w Trepczy pod Sanokiem[59].

34. Wormacja?, biskupstwo, półbrakteat, 2. połowa XII w. Av. półpostać w stroju biskupim na wprost, z odkrytą głową, z pastorałem w prawicy; w lewicy niezbyt wyraźne - albo ewangeliarz, a obok kłos zboża, albo też w dłoni palma; w otoku w liniach A • \ \ \ \ G \ A? • I •, obwódki perełkowe. Rv. słabo widoczny, krzyż, w jednym kącie odkryta głowa na wprost, pozostałe kąty nieczytelne. Dokładnej analogii nie udało się znaleźć.
a) 0,57 g, 23,3 mm (WCN 24/40). (Tab. VI fig. 78)

35. Würzburg, biskupstwo, Gotfryd I v. Spitzenberg-Helfenstein (1186-90)[60]. Av. postać biskupa w infule i paliuszu, z pastorałem w prawej i krzyżem w lewej ręce, w polu 4 kulki, wewnętrzna obwódka ciągła, w otoku ...ЄFRIDVS\\\\P. Rv. budowla trójwieżowa, środkowa wieża zwieńczona krzyżem, boczne kopułami, w bramie sześciolistna rozetka, wewnętrzna obwódka perełkowa, w otoku ...VRGЄNS\\, zewnętrzna obwódka perełkowa. Por. aukcja Münzen und Medaillen A.G. Basel, 77/838: taki sam portret, choć inny typ.
a) 0,95 g, 20,0 mm (WCN 22/62[61]). (Tab. VI fig. 79)

---

[58] BERNARDI, *Monetazione del Patriarcato...*, s. 76.

[59] R. FEDYK, „Znaleziska numizmatyczne z grodziska „Fajka" w Trepczy", *Sanockie Zapiski Numizmatyczne*, nr 3, 1996, s. 7-8, z błędnym określeniem; na podstawie rysunku w publikacji nie można ustalić, czy jest to odmiana uważana za oryginalną emisję z Friesach, czy też naśladownictwo patriarchów Akwilei lub biskupów Triestu.

[60] Za pomoc w określeniu monety wdzięczni jesteśmy panu doktorowi Peterowi Ilischowi.

[61] W katalogu WCN błędnie określona.

* * *

W opisanym zespole można wyodrębnić kilka grup: monety obce, monety śląskie serii ratajskiej (lub przynajmniej dotychczas za takie uważane), monety polskie znane przed ujawnieniem interesującego nas zespołu i całkiem nowe typy. Były też, wedle uzyskanych informacji, monety śląskie grupy daszowsko-kluczborskiej, których jednak nie udało się, jak dotąd, bliżej poznać. Skarb zawierał więc monety z mennic dość odległych (Anglia, Kolonia, Hamburg, Krems, Kraków itd. - zob. mapkę) i z dosyć długiego okresu. Mimo tej rozległości i obecności monet górnoniemieckich szczególnie zaskakuje brak monet czeskich, bliskich przecież w przestrzeni i obecnych w skarbach śląskich (ale nie w Ratajach i Marszowicach!). Stosunkowo dużo podobieństw łączy niemiecką część zespołu ze znanym skarbem z Daelie w Norwegii. Zasięg terytorialny nie ma więc w ówczesnych skarbach precedensu.

Rozpiętość chronologiczna natomiast nie budzi zdziwienia. Monety obce pochodzą z 2. połowy XII w., bardzo nieliczne (brakteaty magdeburskie) sięgają przełomu XII/XIII w. Zjawisko znacznego przedawnienia monet niemieckich w polskich skarbach w XIII w. jest znane. Datę ukrycia skarbu muszą wobec tego wyznaczyć monety polskie.

Problem datowania brakteatów ratajskich, wielokrotnie poruszany[62], ostatnio został omówiony przez B. Paszkiewicza[63]. Zakres tej grupy wymaga jednak - w świetle nowego znaleziska - ponownego przedyskutowania. Mamy tu brakteat (nr III.8) który wydaje się być emisją dolnośląską późniejszą od skarbów z Rataj czy Marszowic, ale nie mamy rzadko spotykanych monet serii „postratajskiej" czy „kałowickiej", następujących później, a poprzedzających jeszcze emisję szerokich brakteatów śląskich. Tych ostatnich w rekonstruowanym zespole wyraźnie brak. Jest to argument przemawiający za datowaniem zespołu przed połową XIII w., być może na wczesne lata czterdzieste.

---

[62] F. FRIEDENSBURG, *Die schlesischen Münzen des Mittelalters*, Breslau 1931; R. KIERSNOWSKI, „Początki śląskiej monety dzielnicowej - próba rewizji poglądów", *Acta Universitatis Wratislaviensis*, 461, Historia XXX, Wrocław 1978, s. 49-59.

[63] B. PASZKIEWICZ, „Mennictwo śląskie wobec "rewolucji handlowej" XIII wieku", w: *Kultura średniowiecznego Śląska i Czech. "Rewolucja" XIII wieku*, Wrocław 1998, s. 35-49.

Polskie monety pozaśląskie na razie niewiele tu wnoszą. Najstarsze monety polskie w skarbie to brakteaty Mieszka III. Najmłodsze określone monety to: brakteat wąchockiego opata Gerarda z lat 1219-1234, denar z imieniem Władysława, wybity przez Władysława Odonica w latach 1227-1239, lub jego syna Przemysła I po 1239r., oraz brakteat, jak się domyślamy, Bolesława (Wstydliwego, od 1243? - a może Rogatki, władającego w Krakowie kilka miesięcy w 1241 r.?). Datowanie brakteatów grupy „Azimir", oparte na ich podobieństwie do brakteatów wąchockich i obecności w skarbie ratajskich brakteatów przy braku szerokich, można przyjąć na lata trzydzieste, przed połową XIII wieku. Z hipotezy S. Suchodolskiego wynikałoby jednak datowanie o dwie dekady wcześniejsze. Sama mnogość typów tych monet, jeśli przyjąć, że wyszły z jednego ośrodka, skłania do rozciągnięcia ich powstania w czasie.

Monety z napisem KAZMIR DVX CRA i DVX CRACOVIEN - bez względu na książąt, którym można je przypisać - wskazują na Kraków jako miejsce emisji znacznej zapewne części nowo odkrytych typów i już ten fakt jest sensacją w świetle naszej dotychczasowej wiedzy o mennictwie 1. połowy XIII w. Dotychczas bowiem umieszczano w tym czasie i miejscu głównie monety znane ze skarbu z Pełczysk. Ten ostatni w dodatku nie miał - na ile dziś wiemy - prawie żadnych wspólnych elementów z nowym skarbem krakowskim (z wyjątkiem paru pospolitych typów denarów). Uzyskane wiadomości każą także zrewidować nasze spojrzenie na dzieje polityczne tego okresu, w tym np. na rolę księżnej Heleny w okresie regencji[64]. Wyzwaniem dla badaczy jest postać domniemanego biskupa *Gede[ona]* z brakteatu nr I.21 (taka interpretacja narzuca się automatycznie, ale może to jest - powiedzmy - św. Wojciech, który, jak podaje jego *Żywot pierwszy, adiit primo urbem Gyddanyzc*[65], co miało zapewne duże znaczenie polityczne dla władców Krakowa w 1. połowie XIII w.). Zwracają też uwagę monety, i to zarówno polskie, jak i niemieckie, które dotychczas znane były z pojedynczych egzemplarzy z Rataj, Marszowic czy Daelie, i które znalazły tutaj następne okazy. Fakt ten wskaże zapewne nieznane zjawiska zachodzące w obiegu kruszcowym południowej Polski w 1. połowie XIII w.

[64] PASZKIEWICZ, „ALENA..."

[65] *Św. Wojciecha biskupa i męczennika żywot pierwszy*, wyd. J. KARWASIŃSKA, Warszawa 1962, Monumenta Poloniae historica, series nova, t. IV, fasc. 1, s. 40.

* * *

Należy podkreślić prowizoryczny charakter przedstawionego powyżej zestawienia. Dalszym korektom mogą ulec atrybucje monet obcych (zwłaszcza tych, do których w dostępnej literaturze brak ścisłych analogii), może też zostać rozszerzona lista monet i typów. Wkrótce po ujawnieniu skarbu w Warszawie, 23 IX 2000 r. w Poznaniu licytowano trzy brakteaty ratajskie bardzo rzadkich dotychczas typów, odpowiadających poz. III.4, III.8 i III.9 wykazu[66]. Może to przypadkowa zbieżność, ale można też podejrzewać, że te trzy monety pochodziły z krakowskiego skarbu. Bardzo poważnym mankamentem zestawienia jest niedostatek kluczowych danych o ewentualnych dalszych egzemplarzach rejestrowanych typów, wynikający z poznawania skarbu poprzez rynek. Należy się obawiać, że wynikające z tej sytuacji straty dla nauki będą niemożliwe do odrobienia.

Gorąco apelujemy do wszystkich, którym historia ojczysta nie jest obojętna, o pomoc w opisaniu całego skarbu.

SKRÓTY BIBLIOGRAFICZNE

Baran – E. BARAN, *Katalog monet polskich w zbiorach Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich*, t. 1, *Średniowieczne monety polskie, śląskie i pomorskie*, Wrocław 1998

BftB I – E. BAHRFELDT, *Das Münzwesen der Mark Brandenburg von ältesten Zeiten bis zum Anfange der Regierung der Hohenzollern*, Berlin 1889

Bft Marsch. – E. BAHRFELDT, „Der Marschwitzer Bracteatenfund", *Zeitschrift für Numismatik*, Bd. XIII, 1885, s. 1-32

CNA I – B. KOCH, *Corpus nummorum austriacorum*, Bd. I, Wien 1994

Cz. – E. HUTTEN-CZAPSKI, *Catalogue de la collection des médailles et monnaies polonaises*, vol. I-V, St. Petersbourg-Cracovie 1876-1916

Dbg Brand. – H.-D. DANNENBERG, *Die brandenburgischen Denare des 13. und 14. Jahrhunderts*, Berlin 1997

Fbg – F. FRIEDENSBURG, *Die schlesischen Münzen des Mittelalters*, Breslau 1931 / *Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter*, Th. I, Breslau 1887, Th. II, Breslau 1888, Ergänzungsband, Breslau 1904, Codex diplomaticus Silesiae XII, XIII, XXIII

Förschner – G. FÖRSCHNER, *Deutsche Münzen. Mittelalter bis Neuzeit*, Bd. 1., *Der münzprägende Stände von Aachen bis Augsburg*, Melsungen 1984

Grote – H. GROTE, *Der Münzfund von Daelie, 1840*, [in:] *Münzstudien*, Bd. III, 1857, s. 249-85, Taf. 7-10

Häv. – *Die Münzen und Medaillen von Cöln*, t. 1, W. HÄVERNICK, *Die Münzen von Köln. Vom Beginn der Prägung bis 1304*, Köln 1935

[66] Poznański Dom Aukcyjny, Aukcja 3, nr 80, 81, 79. Innych tego rodzaju zbieżności na polskich aukcjach w latach 2000-2001 nie stwierdzono.

Koch - B. KOCH, „Der Wiener Pfennig. Ein Kapitel aus der Periode der regionalen Pfennigmünze", *Numismatische Zeitschrift*, 97, 1983

Koehne - B. v. KOEHNE, „Die Polnisch-Schlesischen Brakteaten des Rathauer Fundes", *Mémoires de la Société Impériale d'Archéologie*, vol. VI, 1852, s. 427-435, tab. XVI-XVII

Luschin - A. LUSCHIN VON EBENGREUTH, „Friesacher Pfennige. Beiträge zu ihrer Münzgeschichte und zur Kenntnis ihrer Gepräge", *Numismatische Zeitschrift*, LVI, 1923, s. 33-144

Menadier - J. MENADIER, „Die Aachener Münzen", *Zeitschrift für Numismatik*, Bd. XXX, 1913, s. 321-422

North - J. J. NORTH, *English Hammered Coinage*, vol. 1, *Early Anglo-Saxon to Henry III c 600-1272*, London[3] 1994

Schwinkowski - W. SCHWINKOWSKI, *Münz- und Geldgeschichte der Mark Meissen und Münzen der welflichen Herren nach meissnischer Art (Brakteaten) vor der Groschenprägung*, Frankfurt am Main 1921 [reed. Leipzig 1976]

Slg Bonhoff - BUSSO PEUS NACHF., Katalog 293, 295, *Sammlung Dr. med. Friedrich Bonhoff, Hamburg*, cz. I-II, Frankfurt a.M. 1977-1978

Slg Friedensburg - *Sammlung des Herrn Dr. h. c. Ferdinand Friedensburg. Münzen des deutschen Mittelalters*, Frankfurt am Main 1924 [reed. Leipzig 1984]

Slg Gaettens - R. GAETTENS, *Münzen der Hohenstaufenzeit. Sammlung eines Gelehrten*, cz. 1-2, Zürich-Luzern 1959-1960

Slg Hannover - F. BERGER, *Die mittelalterlichen Brakteaten im Kestner-Museum Hannover*, Hannover 1993

Slg Löbbecke - E. MERTENS, *Sammlung Arthur Löbbecke. Deutsche Brakteaten*, Halle (Saale) 1925

Steinhilber - D. STEINHILBER, „Geld- und Münzgeschichte Augsburgs im Mittelalter", *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte*, 5-6, 1954/5

Str - K. STRONCZYŃSKI, *Dawne monety polskie dynastyi Piastów i Jagiellonów*, cz. II, Piotrków 1884

Such. Możn. - S. SUCHODOLSKI, *Moneta możnowładcza i kościelna w Polsce wczesnośredniowiecznej*, Wrocław 1987

Suhle Wichm. - A. SUHLE, *Das Münzwesen Magdeburgs unter Erzbischof Wichmann 1152-1192*, Magdeburg 1950

Thormann Anhalt - H. THORMANN, *Die anhaltischen Münzen des Mittelalters*, Münster 1976

WCN - Warszawskie Centrum Numizmatyczne, Aukcja nr...

BOGUMIŁA HACZEWSKA, BORYS PASZKIEWICZ

THE 12TH-13TH-CENTURY CRACOW HOARD - ANOTHER LOOK (UNKNOWN POLISH BRACTEATES)

The article gleans further information (cf. „Unknown 13th-Century Polish Bracteates - Preliminary Information," Notae Numismatice, vol. III/IV, pp. 393-398) on the Cracow hoard coins. At present we now know 132 pieces of Silesian, Polish, German, and English origin, including 29 heretofore unknown Polish types. Foreign coins come from distant places (e.g. from an unspecified mint in England, from Cologne, and Krems). Notable is the presence of Wiener and Friesacher pfennigs, never before uncovered in Poland, and an absence of Czech coins. The foreign coinage comes from the second half of the twelfth century; some pieces date to the turn of the thirteenth century. Of the known Silesian coins, the hoard contained Dahsau-Kreuzburg and Rathau group bracteates. Significantly, there are no broad bracteates, which suggests a dating of the hoard before the mid-thirteenth century.

The attributable Polish coins are mainly bracteates of Mieszko III and one of the Wąchock abbot Gerard dated at 1219-1234, as well as Great-Polish penny struck after 1227 which makes the latter the youngest specified Polish coin. The list of „new" types, belonging to the characteristic group of small bracteates approx. 17 mm in diameter and 0.10 g in weight, expanded to 24 items, most of them well executed. They make an impression of originating in the same mint, with some made by the same hand. They share a slightly risen edge surrounding the field, foreshadowing the future Hohlpfennige. A further five Polish coin types, outside of this characteristic group, were also unknown before.

The coin inscriptions (DVX CRA, DVX CRACOVIEN) clearly suggest association with Cracow as the place where most of the new bracteates were probably struck. The name KAZIMIR seen on the new bracteates is associated by S. Suchodolski with Leszek the White (1202-1227), who thus could have used his father's name to legitimize his claim to the throne, as it was customary to do among Polish dukes of the epoch.

The date when the hoard was hidden, with its youngest items most akin to the Wąchock bracteates, can be surmised to be anywhere in the 1240s, and definitely prior to the middle of the thirteenth century.

Translated by Tadeusz Stanek

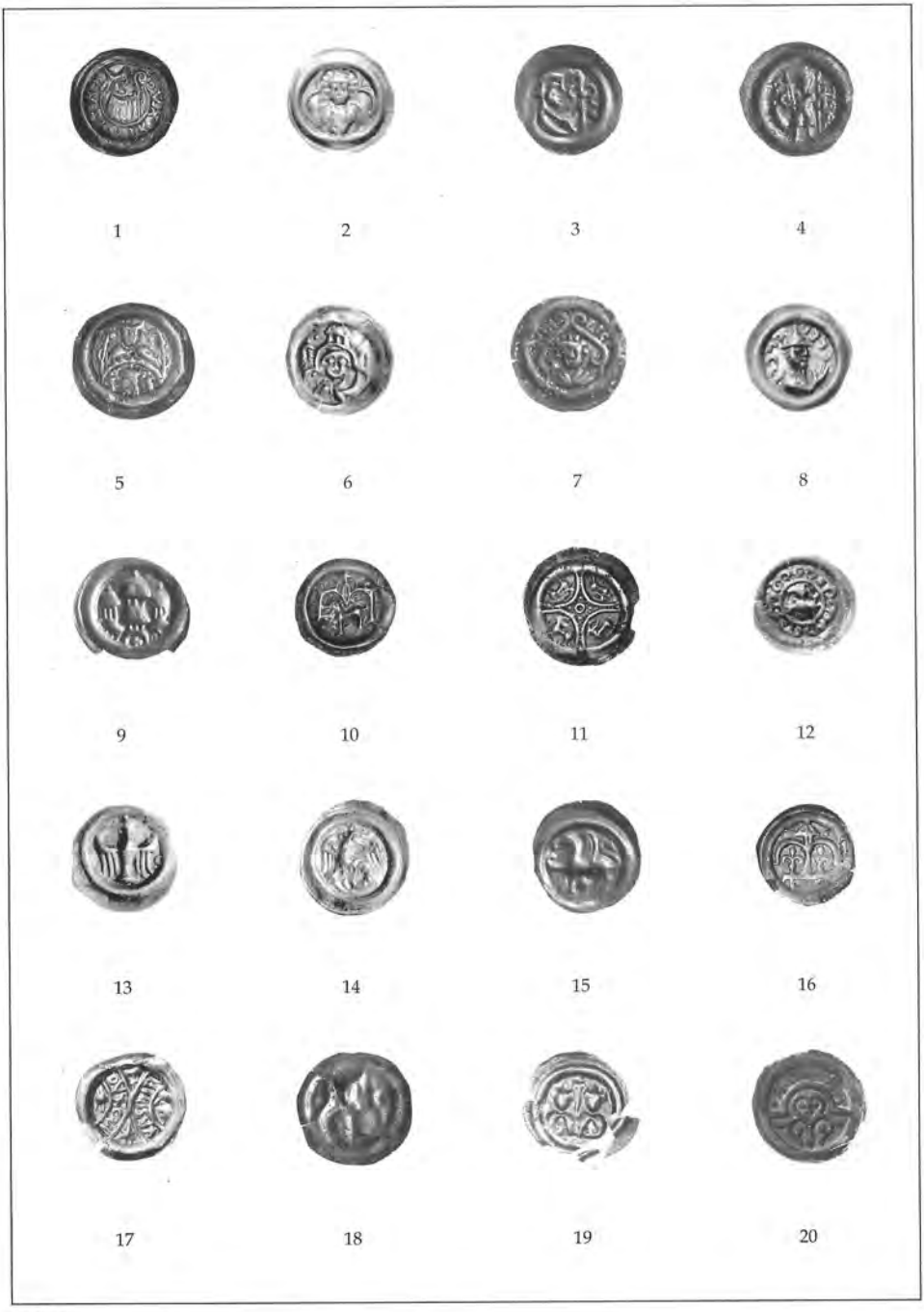

Tab. I

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

Tab. II

40

41

42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

Tab. III

52

53

54

55

56

57

58

59

60

61

Tab. IV

62

63

64

65

66

67

68

69

70

71

72

73

74

75

Tab. V

76

77

78

79

Tab. VI